

Walentyna Wróblewska

SAMOKSZTAŁCENIE WYZWANIEM CYWILIZACJI XXI WIEKU

W prezentowanym tekście zmierzam do wyjaśnienia pojęć zawartych w tytule oraz ukazania, iż cywilizacja współczesna stawia człowieka przed koniecznością podejmowania kształcenia ustawicznego, a przede wszystkim samokształcenia. W przypadku definicji terminu *samokształcenie* można je rozpatrywać w świetle różnych dyscyplin naukowych: psychologii, socjologii, pedagogiki. Ze względu na charakter tekstu przedstawiam analizę definicji w oparciu o literaturę pedagogiczną.

W literaturze pedagogicznej można spotkać się z kilkoma terminami, które opisują samokształcenie. Są to przede wszystkim samouctwo, samokształcenie i samowychowanie. Obecnie coraz częściej pojawiają się też terminy autoedukacja, samoedukacja czy samokształtowanie.

Termin *samokształcenie* występuje w dwojakim znaczeniu: szerokim i wąskim. W szerokim znaczeniu obejmuje zdobywanie wiedzy i kształtowanie całej osobowości. W wąskim znaczeniu obejmuje tylko sferę intelektualną i sprawnościową osobowości.

Według W. Spasowskiego¹ samokształcenie polega na (...) *samodzielnym stawianiu i rozwiązywaniu zadań koniecznych, bo wypływających z odczuwanej natury i uświadomionych potrzeb coraz intensywniejszego i pełniejszego życia osobnika*. Autor samokształcenie traktuje jako naturalną potrzebę każdej *bogatszej duszy ludzkiej*, dążącej do doskona-

¹ W. Spasowski, *Zasady samokształcenia*, Warszawa 1959, wyd. II., s.19.

łości, do poznania prawdy, do postępu. Samokształcenie, zdaniem autora, może wystąpić na wyższym szczeblu rozwoju umysłowego młodego człowieka, głównie w wieku 16-20 i więcej lat i trwa aż do końca życia. Autor uznaje samokształcenie za (...) *najwyższy szczebel i najdoskonalszą metodę w dziedzinie wartości wychowawczych człowieka*². Efektywność szkoły ocenia biorąc pod uwagę przygotowanie i pobudzanie młodzieży do własnego rozwoju osobowego.

Wyraźne rozróżnienie samokształcenia i samouctwa stosuje A. B. Dobrowolski³ Przez samouctwo rozumie samodzielne, poza szkołą zdobywanie (...) *jakiegokolwiek wiedzy fachowej, na jakimkolwiek poziomie, ograniczonym jedynie granicami zdolności wrodzonych*. Samokształcenie definiuje jako równie samodzielne (...) *zdobywanie wykształcenia ogólnego na wyższym poziomie*, otwierające jednostce drogę realizacji swoich możliwości i świadomego uczestnictwa w cywilizacji. Według A.B. Dobrowolskiego samokształcenie i samouctwo oznacza rozwijanie swojej osobowości bez codziennej pomocy specjalistów, bez szkoły. Niezbędnym warunkiem jest rozbudzenie zainteresowań i przygotowanie do samouctwa i samokształcenia. Ten warunek powinna spełniać szkoła. Autor preferuje kółka samokształceniowe, które powinny być organizowane w różnych strukturach organizacyjnych. A.B. Dobrowolski w uczeniu się wyróżnia trzy rodzaje treningu: fizyczny, umysłowy oraz trening popędów, instynktów, skłonności i woli odnosząc wszystkie zakresy do samokształcenia.

Cytowani autorzy posługują się szerokim rozumieniem pojęcia samokształcenia. W szczegółowych opracowaniach ograniczają się do treści i czynności intelektualnych i sprawnościowych, a rozwój dyspozycji kierunkowych lokują na dalszym planie. Takie podejście jest charakterystyczne dla większości pedagogów. Może to być podyktowane tym, że wiedza, umiejętności i sprawności są bardziej uchwytnie, one lepiej nadają się do metodologicznych i empirycznych zdefiniowań i pomiarów. Ale to zawęża spojrzenie na problematykę samokształcenia.

H. Radlińska⁴ samouctwo definiuje jako *uczenie się według planu otrzymanego z zewnątrz dla przygotowania się do egzaminu, celem zdobycia uprawnień*.

² Ibidem, s. 21.

³ A. B. Dobrowolski, *Pisma pedagogiczne. Ustrój szkolny*, Warszawa 1958.

⁴ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Wrocław 1961, s. 388.

J. Landy-Tołwińska⁵ samouctwo traktuje jako niższy i bardziej prymitywny sposób uczenia się. Według autorki samouctwo *to zdobywanie wiedzy i umiejętności od początku, od podstaw, samodzielnie (poza szkołą), nie zawsze z rozeznaniem i świadomością przyczyny i celów, bez sprecyzowanych kryteriów doboru treści, bez znajomości metod uczenia się*. Samokształcenie autorka traktuje jako działanie podjęte ze świadomością celów i środków służących rozwojowi całej osoby. Takie działanie jest możliwe dopiero na wyższym poziomie rozwoju, podobne stwierdzenie do poglądu W. Spasowskiego.

R. Wroczyński⁶ znacznie szerzej rozumie samouctwo, zalicza do niego każdy proces samodzielnego zdobywania wiedzy i sprawności. Wyróżnia również termin samowychowania jako samodzielnego kształtowania dyspozycji psychicznych i cech charakteru. Oba procesy łącznie traktuje jako samokształcenie.

K. Wojciechowski⁷ samouctwo rozumie jako proces jednostronnego przyswajania wiadomości, ćwiczeń i sprawności, a samokształcenie definiuje znacznie szerzej.

W przytoczonych definicjach pojęcia samokształcenia zaznaczają się wyraźnie następujące kryteria tego zjawiska:

- a) świadomość i intencjonalność,
- b) wystąpienie celu (zadania) związanego ze zdobyciem wiedzy lub kształtowaniem osobowości,
- c) samodzielność w doborze metod i środków,
- d) potencjalnie względnie szeroki zakres (wielość dziedzin wiedzy i stron osobowości),
- e) długookresowość.

W definicjach zauważa się rozróżnienie dwóch sfer przedmiotu samokształcenia:

- a) sfery umysłowej (identyfikowanej jako inteligencja, wiedza, umiejętności, sprawności),
- b) sfery wolicjonalno-światopoglądowo-moralno-emocjonalno-estetycznej.

⁵ J. Landy-Tołwińska, *Od samouctwa do samokształcenia*, Warszawa 1968, s. 12.

⁶ R. Wroczyński, *Praca oświatowa*, Warszawa 1965, s. 219.

⁷ K. Wojciechowski, *Samokształcenie w praktyce i teorii*, [w:] K. Wojciechowski (red.), *Pedagogika dorosłych*, Warszawa 1965.

Rozróżnienie powyższych dwóch sfer psychiki człowieka jest dość mocno zakorzenione. Współcześnie pedagogowie polscy również bardzo często samokształcenie łączą z samodzielnymi zabiegami osobowościowymi podmiotu, które wiążą się z wiedzą, umiejętnościami i sprawnościami, natomiast samowychowanie ze staraniami podmiotu związanymi z kształtowaniem w swojej psychice sfery światopoglądowo-moralno-wolicjonalno-emocjonalno-estetycznej.

Odzwierciedleniem takiego dychotomicznego ujęcia psychiki, jako obiektu zabiegów kształtujących, jest niewątpliwie dynamiczny rozwój dwóch głównych subdyscyplin pedagogiki: dydaktyki oraz teorii wychowania. Samokształcenie w wąskim rozumieniu jest jednym z głównych pojęć dydaktyki, wąsko rozumiane samowychowanie jest w polu zainteresowań teoretycznych podstaw oddziaływań wychowawczych.

W. Okoń⁸ definiuje samokształcenie jako (...) *osiąganie wykształcenia poprzez działalność, której cele, treść, warunki i środki ustala sam podmiot*.

Podobnie definiuje samokształcenie J. Pólturzycki⁹, który pisze: *jest to proces samodzielnie prowadzonego uczenia się, którego cele, treść, formy, źródła i metody dobiera i ustala osoba ucząca się*.

S. Krawcewicz¹⁰ jeszcze bardziej zawęża definicję samokształcenia. Według tego autora samokształcenie to (...) *samodzielne, indywidualne zdobywanie wiedzy i umiejętności*.

Z. Matulka¹¹ w swoich badaniach wykorzystuje rozumienie samokształcenia w wąskim zakresie, a mianowicie jako proces samodzielnego przyswajania nowej wiedzy i samodzielnego wyrabiania sprawności umysłowych i praktycznych. Obok wąskiego rozumienia samokształcenia uwzględnia autorka wąskie rozumienie samowychowania. Autorka¹² zajmuje stanowisko, że samokształcenie wraz z samowychowaniem stanowią całość działań autokreacyjnych człowieka. Podkreśla również, że procesy, o których mowa wzajemnie się zazębiają i współwarunkują.

⁸ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 1987, wyd. IV, PWN

⁹ J. Pólturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*. Toruń 1998, Wyd. Adam Marszałek, s.158.

¹⁰ S. Krawcewicz, [w:] K. Godlewski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Warszawa 1974, PWN.

¹¹ Z. Matulka, *Metody samokształcenia*. Warszawa 1983, WSiP

¹² Z. Matulka, *Samokształcenie. Samowychowanie*, [w:] T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki dorosłych*. 1992, s. 147-166; 205-212. PWN.

F. Urbańczyk¹³ określa samokształcenie, zgodnie z tradycją socjologiczną, jako *samodzielne, poddane autokontroli realizowanie w sobie ja-kiegoś mniej lub bardziej uświadomionego wzoru osobowości*. Szerokie ujęcie samokształcenia stosuje Cz. Maziarz¹⁴.

A. Kamiński¹⁵ definiuje samokształcenie jako (...) *samodzielną, świadomie podjętą pracę nad własną osobą, w szczególności nad rozwojem własnej wiedzy, własnych umiejętności, poglądów i przekonań, własnego charakteru, praktykowane indywidualnie lub zespołowo, albo w autonomicznym koleżeńskim gronie lub całkowicie samodzielnie*.

Szerokie rozumienie samokształcenia stosują autorzy wrocławskich badań nad procesami samokształcenia w działalności kulturalno-oświatowej i doskonaleniu zawodowym (Jerzy Semków, Anna Zawadzka, Walentyna Wnuk, Jolanta Fercz, Mieczysław Małewski). Definicja samokształcenia J. Semkova¹⁶ jest następująca: *samokształcenie polega na mniej lub bardziej samodzielnym stawianiu i rozwiązywaniu przez jednostkę zadań w celu osiągnięcia w różnym stopniu uświadomionego wzoru osobowości*.

W literaturze można spotkać się z rozróżnieniem między samokształceniem właściwym i samokształceniem kierowanym. Wyraźne rozróżnienie między samokształceniem właściwym i kierowanym zastosował Cz. Maziarz¹⁷. Według tego autora samokształcenie właściwe cechuje:

- a) całkowita samodzielność,
- b) własna koncepcja realizacyjna,
- c) autokontrola.

Samokształcenie kierowane wiąże się z narzucaniem samoukowi w mniejszym lub większym stopniu bliższych i dalszych celów i odpowiadających im wymagań, kontrolowanie z zewnątrz wyników i udzielanie pomocy w uczeniu się. Autor pisze: *System kierowanego samokształcenia polega na indywidualnym uczeniu się, tj. przyswajaniu wiedzy, umiejętno-*

¹³ F. Urbańczyk. *Praca samokształceniowa ucznia*, Warszawa 1955, s. 24.

¹⁴ Cz. Maziarz. *Proces samokształcenia*, Warszawa 1966.

¹⁵ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1971, s.19. oraz A. Kamiński (red.), *Zespoły amatorskie jako zespoły samokształceniowe*, Warszawa 1971 lub A. Kamiński, *Studia i szkice pedagogiczne*, Warszawa 1978, s. 320.

¹⁶ J. Semków (red.), *Procesy samokształceniowe w działalności kulturalno-oświatowej i w doskonaleniu zawodowym* *Konkpcje badawcze*, Wrocław 1981. UWi, s.13

¹⁷ Cz. Maziarz, *Ideowe założenia i wychowawcze walory samokształcenia kierowanego*, [w:] Chowanna, z. 4, Katowice 1963, s. 416.

ści i nawyków, głównie własnym wysiłkiem uczącego się i przy pomocy nauczycielskiej, przystosowanej do celów i warunków uczenia się.

Cz. Maziarz stwierdza, że samokształcenie kierowane stało się we współczesnej oświacie dorosłych formą dominującą. Rozwój szkolnictwa zaocznego, wieczorowego i korespondencyjnego, różnego rodzaju kursów zawodowych i kursów doskonalenia temu sprzyja.

W interesujący sposób wyjaśnia istotę samokształcenia kierowanego S. Ludwiczak¹⁸. Autor traktuje samokształcenie kierowane jako odrębny proces. Pisze: *O samokształceniu kierowanym możemy mówić wtedy gdy:*

- 1) pełny proces doskonalenia osobowości tworzą organizatorzy kierujący i uczestnicy samokształcenia pod kierunkiem,
- 2) treść i cel doskonalenia osobowości wytycza organizator i kierujący wspólnie z kierowanymi,
- 3) realizacja zadań zależy głównie od aktywności samokształceniowej kierowanych,
- 4) *wyniki kontroluje i ocenia kierujący przy jednoczesnej samokontroli i samoocenie uczestników samokształcenia kierowanego.* Zdaniem autora samokształcenie kierowane stanowi formę pośrednią w przejściu od kształcenia szkolnego do samokształcenia sensu stricto.¹⁹

D. Jankowski²⁰ uważa, że systematyzacja oddziaływań edukacyjnych w układzie linearno-fazowym, typu: kształcenie – samokształcenie kierowane – samokształcenie (właściwe) jest pozbawiona podstaw. Wszystkie wymienione procesy mogą występować w różnych kombinacjach i układach, np.:

- a) równoległe,
- b) mogą się wzajemnie zaburzać,
- c) mogą być komplementarne,
- d) mogą być poprzedzające,
- e) mogą być następcze,

a to wszystko może się aktualizować różnorodnie w odniesieniu do różnych zakresów osobowości, działań i sytuacji. Różnaito układ procesów zależy również od fazy życia i rozwoju, od zadań, które jednostka podejmuje, od aspiracji i możliwości psychicznych i innych wielu czynników. Zdaniem autora *wybór drogi autoedukacyjnej jest funkcją „gry”, jaką*

¹⁸ S. Ludwiczak, *Proces samokształcenia kierowanego*, Warszawa 1983, WSiP, s. 12.

¹⁹ Ibidem, s.13.

od dziecka toczy jednostka z dostępnym jej systemem oświatowym, systemem społecznym, własną antycypacją przyszłej i możliwej rzeczywistości, z samym sobą - poszukiwaniem samowiedzy, ustalaniem się adekwatnej samooceny, uświadamianiem własnej tożsamości, własnych ideałów i planów życia.

Wielu pedagogów (W. Spasowski, A.B. Dobrowolski, H. Muszyński²¹) uznaje, że samokształcenie jest możliwe jako wynik prawidłowo rozwijanej edukacji na niższych szczeblach kształcenia.

W. Prokopiuk²² pisząc o samokształceniu nauczycieli wskazuje, iż jednostka przy podejmowaniu samokształcenia musi być samodzielna i dojrzała charakterologicznie i społecznie.

Cywilizacja, to²³ *stan rozwoju społeczeństwa ludzkiego w danym okresie historycznym, ze szczególnym uwzględnieniem kultury materialnej. Przeciwstawiamy cywilizację stanowi dzikości i barbarzyństwa.*

K. Obuchowski²⁴ pisze *cywilizacja to zbiór na tyle wyodrębnionych i funkcjonalnych instytucji, że mogą one kontrolować jednostki ludzkie, znajdujące się w ich zasięgu, za pomocą:*

- a) formowania realnych wzajemnych oczekiwań wyznaczających normalność;
- b) egzekwowania zobowiązań.

Dalej autor stwierdza, że *z cywilizacją mamy do czynienia wówczas, gdy w danych społecznościach powstają instytucje o charakterze podmiotów, gdyż tylko one mogą po coś, czegoś chcieć od innych i od siebie i skłonne są do realistycznego egzekwowania swoich wymagań.*

Można przypuszczać, że cywilizacja powstaje dopiero wtedy, gdy jednostki ludzkie uzyskują stan podmiotowości. Istotą bycia podmiotem, według K. Obuchowskiego²⁵, nie jest sprawność, ale intencja, zamiar formułowania odpowiednich celów i podejmowania odpowiednich działań.

²⁰ D. Jankowski, 1999, *Autoedukacja...* op. cit., s.91.

²¹ H. Muszyński, *Zarys...* op. cit., s. 336 i in.

²² W. Prokopiuk, *Samokształcenie współczesnych nauczycieli. Teorie i praktyka*, Warszawa 1995, s.60-61.

²³ *Mały Słownik Języka Polskiego*, PWN, Warszawa 1994, s.104-105.

²⁴ K. Obuchowski, *Cywilizacja, osobowość, kultura*, Forum Oświatowe 1-2 (16-17), 1997, Tom Specjalny „Polacy na progę...”, pod red. J. Brzezińskiego i Z. Kwiecińskiego.

²⁵ Tamże. s. 36.

Sądzę, że w różnych okresach historycznych istnieją wspólne właściwości instytucji spowodowane istnieniem określonego paradygmatu cywilizacyjnego.

W krajach o zaawansowanej cywilizacji następują radykalne zmiany relacji jednostki ludzkiej dotyczących rodziny, stosunków z innymi ludźmi, edukacji, wiary. Można przypuszczać, że ulegają zmianie podstawowe odniesienia wobec siebie, wobec swoich celów i wobec świata. Utrwała się przekonanie, że aby człowiek mógł rozwijać się jako osoba, powinien postrzegać:

- siebie jako źródło swego postępowania,
- cele własne jako przedmiot swoich intencji,
- świat wokół jako szansę swoich możliwości.

Powyższy pogląd składa się na podmiotowy standard waluacyjny. Zgodnie z tym standardem los jednostki, jej stan stanowią warunek właściwy, sprzyjających człowiekowi zmian socjalnych, ekonomicznych i politycznych. Stan społeczności oceniany jest pozytywnie, gdy służy ona jednostkom²⁶.

Stąd często pojawia się stwierdzenie, że nie da się poprawić świata, najpierw muszą zmienić się ludzie.

Zgodnie z teorią fal cywilizacyjnych Alвина Tofflera²⁷ wyróżnia się trzy fazy rozwoju cywilizacji:

- 1) rolniczą polegającą na tym, że to oczekiwania stanowią podstawę istnienia instytucji, są więc one nisko sformalizowane i bazują głównie na normach, są też mocno związane z wartościami, co te oczekiwania mocno stabilizuje;
- 2) przemysłową, w której na plan pierwszy wychodzi organizacja pracy i jej stabilność chronione regulaminami, które zastąpiły miejsce wartości, zakres oczekiwań jest redukowany do dyscypliny, a wartości są coraz bardziej eliminowane;
- 3) informacyjną, w której na plan pierwszy wychodzi dynamika wytwarzania wiedzy i stanowiącą jej podstawę sprawność przetwarzania informacji, w związku z tym regulaminy i dyscyplina przechodzą na dalsze miejsce, a na pierwsze przesuwa się nowe oczekiwania, które dotyczą kwalifikacji intelektualnych, zdolności do uczenia się i innowacyjności jednostek ludzkich.

²⁶ Tamże, s. 46.

²⁷ A. Toffler, *Trzecia fala*. PIW, Warszawa 1986.

W trzeciej fazie rozwoju cywilizacyjnego znaczenia nabiera oświata zaawansowana, właściwie niekończąca się, ustawiczna. Celem edukacji permanentnej jest stymulacja innowacyjności i przygotowanie do opanowania technologii dziś jeszcze nieznanych.

Do zmian, które szczególnie podnoszą znaczenie samokształcenia w życiu człowieka można zaliczyć:

- gwałtowne zmiany technologiczne, społeczne, gospodarcze, ustrojowe, polityczne, kulturowe;
- nowe nieszczęścia i zagrożenia wywołujące poczucie rozczarowania i niepewności (wojny lokalne, terroryzm polityczny, bandytyzm, dramaty ekologiczne);
- pojawienie się i rozprzestrzenienie nowych ideologii społecznych;
- postępująca demokratyzacja życia społecznego i instytucji;
- wzrost wzajemnej tolerancji;
- wzrost prawnej ochrony praw jednostki;
- dominacja indywidualnych własności i prawa rynku;
- podmiotowość człowieka w różnorodnych płaszczyznach swojego życia;
- problemy (trudności) zorganizowanej edukacji;
- powstająca luka w systemie społeczeństwa wychowującego²⁸.

D. Jankowski uważa, że *lukę tę musi wypełnić autoedukacja*. Zdaniem tego autora autoedukacja ma ważne zadanie do spełnienia, a mianowicie *stawanie się jednostki o rozwiniętej zdolności do samodzielnej i twórczej egzystencji w społeczeństwie demokratycznym*. Dalej autor pisze: *najkorzystniejsze byłoby jednak silne zespolenie się procesów autoedukacji ze zorganizowaną i stosownie zmodyfikowaną edukacją w dziele stawania się współczesnego człowieka* ²⁹.

Taką potrzebę widziało wielu teoretyków już w latach 20. i 30. XX wieku, np. Władysław Spasowski, Antoni Bolesław Dobrowolski.

Zespolenie wymienionych procesów może przynieść nowe wartości edukacyjne:

- skuteczna obrona i ugruntowanie indywidualności i tożsamości jednostki;
- przygotowanie do efektywnego współdziałania z innymi dla rozwiązywania w drodze porozumienia piętrzących się problemów życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego;

²⁸ D. Jankowski. *Autoedukacja wyzwaniem współczesności*, Poznań 1999. s. 22.

²⁹ Tamże. s. 22.

- rozkwit zdolności twórczych i ukształtowanie postaw twórczych;
- wielostronność rozwoju każdej jednostki;
- zespolenie sił w działaniach dla dobra ogółu ludzi.

J. Kujawiński³⁰ stwierdza, że *samokształcenie bardziej niż kształcenie rozwija osobowość*.

Niezbędność rozwiniętych procesów autoedukacyjnych dostrzegał i wielostronnie uzasadniał w latach 20. Władysław Spasowski, na przełomie lat 20. i 30. dwudziestego stulecia Florian Znaniecki, a w latach 30. Antoni Bolesław Dobrowolski³¹.

Obecnie samokształcenie staje się nie tylko ważnym zadaniem, ale wręcz imperatywem społeczeństw i ich członków – jednostek. Samokształcenie jest czynnikiem rozwoju i ważnym elementem jakości życia.

Nurty społeczne, takie jak: globalizacja i partykularyzacja w dużym stopniu wpływają na wzrost znaczenia samokształcenia. Globalizacja to tendencja do ujednoczenia, uogólnienia różnych kwestii w skali świata, otwieranie się na problemy ogólne świata. Partykularyzacja to tendencja do zamykania się w wąskim kręgu ludzi, zainteresowań, problemów (provincjonalizm, zaściankowość).

Można wskazać na czynniki, które sprzyjają globalizacji:

- wynalazek Gutenberga,
- pozaśrodowiskowa promocja wiedzy i kultury,
- rozwój kolei,
- rewolucja w transporcie, telegraf jako środek łączności na odległość,
- wystąpienie masowej produkcji,
- umasowienie technik elektronicznych,
- rozwój komunikacji samochodowej,
- wynalezienie środków łączności radiowej,
- rewolucja telewizyjna,
- łączność satelitarna, internetowa,
- telefonia komórkowa,
- wzrost ruchliwości społecznej, z którą jest związana wymiana idei, wiedzy, sztuki, rozrywki,
- ruchliwość związana z kształceniem.

Powyższe przyczyny prowadzą do następujących skutków globalizacji:

³⁰ J. Kujawiński, *Wdrażanie uczniów do samokształcenia indywidualnego i nieindywidualnego*, Poznań 2000, Wyd. Nauk. UAM.

³¹ W. Spasowski, *Zasady samokształcenia*, Warszawa 1923, wyd. II. Rozszerzone w 1959r. F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. I.: *Wychowujące społeczeństwo*, Warszawa 1974, PWN. A. B. Dobrowolski, *Pisma pedagogiczne*, t. I 1958, t. II 1960, Warszawa.

- lawinowo rosnąca produkcja informacji i trend do poszukiwania informacji,
- wzbogacenie systemów komunikowania się ludzi; człowiek wobec zalewu informacji,
- niebezpieczeństwo standaryzacji myślenia i zachowań ludzi w skali wykraczającej poza środowisko lokalne,
- zagrożenie utraty tożsamości, co wiąże się ze spłyceciem uczestnictwa kulturowego.

Zdaniem D. Jankowskiego³² *globalizacja i partykularyzacja współistnieją w życiu psychicznym współczesnego człowieka jako rezultat dwóch sprzężonych ze sobą światów:*

- *bliskiego, bezpośrednio doświadczanego,*
- *dalekiego, za pośrednictwem nie tylko kanałami pośredniego komunikowania, ale też schematami, stereotypami, nastawieniami do niego właściwymi dla poszczególnych wspólnot i grup celowych, a także skanalizowanymi w procesie pierwotnej socjalizacji indywidualnymi sposobami zaspokajania własnych potrzeb.*

Z problematyką globalizacji i partykularyzacji wiąże się obecnie preferowany w środowiskach intelektualistów i polityków międzynarodowych model funkcjonowania człowieka oparty na zasadzie: myśl globalnie – działaj lokalnie.

Myślenie globalne oznacza uwzględnienie kontekstu globalnego. Taka zasada również dotyczy edukacji, rozwiązań edukacyjnych społeczeństwa wychowującego, jak też procesu samokształcenia.

Samokształcenie nabiera szczególnego znaczenia na progu XXI wieku, kiedy to we wszystkich dyscyplinach naukowych i dziedzinach praktyki następują coraz szybciej zmiany ilościowe i jakościowe. Bardzo szybki przyrost informacji sprawia, że powstają nowe dyscypliny naukowe i nowe dziedziny działalności praktycznej, a dotychczas istniejące ulegają prze wartościowaniu, niezbędnemu doskonaleniu itp.³³

Trendy ponowoczesności implikują konieczność odświeżania i nowego zorientowania procesów autoedukacyjnych. D. Jankowski³⁴ zwraca uwagę, że *autoedukacja staje się po raz pierwszy w historii ludzkości jednym z najważniejszych wyzwań, a do pozytywnej reakcji na nie jest przygotowany w istocie znikomy odsetek ludzi.*

³² D. Jankowski, *Autoedukacja* ..., op. cit., s. 32.

³³ J. Kujawiński, *Wdrażanie* ..., op. cit., s.9.

³⁴ Tamże, s.41.

Koncepcja postmodernistyczna opiera się o poszukiwanie, obalanie, destrukcję, antagonizowanie, ferment jako cel działania.

*Nauka penetruje nie obszary wiedzy, lecz dostarcza tego, co nie poznane, specjalizuje się w obalaniu reguł, w sygnalizowaniu różnic, nierozstrzygalności, szczególnych osobliwościach i niewspółmierności, jakie otwierają się przed filozoficznym myśleniem*³⁵.

Tylko nauka (nieustanne uczenie się) pozwala odnaleźć się w tej złożonej rzeczywistości postmodernistycznej. Postmodernizm jako prąd umysłowy, artystyczny i społeczny przyczynia się do aktualizowania pytania o miejsce samokształcenia w rozwoju i samorealizacji jednostki.

W społeczeństwie postindustrialnym i postmodernistycznym zmienia się charakter pracy. Role zawodowe wymagają większych umiejętności (kompetencji), w związku z czym edukacja ustawiczna staje się coraz ważniejszą kwestią. We współczesnym świecie szkoła nie może sprostać oczekiwaniom społeczeństwa w każdym okresie życia człowieka, a zatem w takiej sytuacji szczególna rola przypada samokształceniu. Istotnym zadaniem nowoczesnej szkoły jest wdrożenie społeczeństwa do samokształcenia, przede wszystkim rozbudzenie potrzeby oraz wyposażenie w umiejętności podejmowania samokształcenia.

W raporcie J. Delorsa³⁶ czytamy: *Koncepcja edukacji przez całe życie jawi się jako klucz do bram XXI wieku.*

W Białej Księdze³⁷ autorzy piszą, iż celem naczelnym dążeń społecznych i edukacyjnych staje się tworzenie uczącego się społeczeństwa jako rezultat rozwoju edukacji ustawicznej, a w tym samokształcenia.

Samokształcenie jest podjęciem wyzwania stawianego przez cywilizację współczesną. Stwarza możliwość uczenia się, rozumienia i działania w cywilizacji XXI wieku. Jest również wykorzystaniem szansy pełni rozwoju swoich ludzkich możliwości i budowania w ten sposób wysokiej jakości własnej egzystencji (życia) przez człowieka.

Samokształcenie to doświadczenie siebie samego, czyli nasze własne usiłowanie pokierowania swoim rozwojem w granicach pożądaných własnych możliwości i istniejących zewnętrznych okoliczności.

³⁵ A. Jamroziakowa, *Postmodernizm jako kryzys metanarracji*. [w:] *Przemiany współczesnej praktyki artystycznej*, Warszawa 1991, Instytut Kultury, s. 63.

³⁶ J. Delors, *Edukacja. jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998, s. 17.

³⁷ *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się – Na drodze do uczącego się społeczeństwa*. Wyd. polskiej edycji, Warszawa 1997.